

LİTVANYA TATARLARINA AİT ELYAZMALARINDA BULUNAN TÜRKÇE METİNLERİN DİL ÖZELLİKLERİ: “MİRACNÂME” ESASINDA

Yrd. Doç. Dr. Hüseyin DURGUT*

Öz

XIV. yüzyılın sonlarından itibaren Litvanya Büyük Prenslığı topraklarına yerleşmeye başlayan Tatarlar, kimliklerini ve dinlerini günümüze kadar koruyabilmişlerdir. Litvanya Tatarları, beraberlerinde getirdikleri dillerini ise çeşitli sebeplerle günümüze kadar koruyamamışlardır. Litvanya Tatarlarının konuşma dili XVI. - XVII. yüzyıllarda unutulmuş ve onun yerine o coğrafyada kullanılmakta olan Slav dilleri almıştır. Kendi ana dillerini unutan, fakat Müslüman kimliklerini unutmayan Litvanya Tatarları dini ihtiyaçlarını karşılayabilmek için İslâm dini ile ilgili metinlerin çevirilerine ihtiyaç duymuşlardır. Bu sebeple, genellikle İslam dini ile ilgili metinlerden oluşan Arap harfleriyle yazılmış Tatar el yazmaları geleneği ortaya çıkmıştır.

Litvanya Tatarlarına ait el yazmaları Kitab, Tefsir, Hamail ve Tecvit türlerinden oluşmaktadır. Özellikle Kitab ve Hamail türlerindeki el yazmaları Türk dilini de ilgilendirmeleri açısından çok önemlidir. Çünkü bu el yazmalarının içinde Arap diliyle yazılmış çeşitli dini metinlerin yanında Türk diliyle yazılmış dualar, niyetler ve dini hikâyeler de yer almaktadır. Litvanya Tatarlarına ait el yazmalarından Kitab türünün içinde yer alan Türk diliyle yazılmış dini metinlerden biri de Miraçnâme'dir. Türk edebiyatında, XIV. yüzyıldan itibaren ortaya çıkan ve günümüze kadar ulaşan çok sayıda örneği bulunan miraçnâme metinlerinin, Litvanya Tatarlarına ait el yazmalarında da görülmesi ilgi çekici bir konudur. Kitab türünün

* Balıkesir Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

İNİNDE yer alan Türkçe miraçnâme metinlerinin Slav dillerine yapılmış satır altı tercümeleleri de bulunmaktadır.

Bu makalede, Litvanya Tatarlarına ait el yazmalarından Kitab türünün içinde bulunan Türkçe miraçnâme metni dil özellikleri bakımından incelenecek ve Anadolu coğrafyasında yazılmış Eski Türkiye Türkçesi dönemine ait miraçnâme metinleri ile karşılaştırılacaktır.

Anahtar kelimeler: Litvanya Tatarları, El Yazmaları, Miracname, Dil Özellikleri, Şekil Bilgisi.

Abstract

Linguistic Features Of Turkish Texts In Manuscripts Of Lithuanian Tatars: On The Basis Of "Mirajname"

The Tatars who started settling in the Grand Duchy of Lithuania in XIV th century managed to protect their identity and religion until these days. However, due to different reasons Tatars of Lithuania were not able to protect their language. Language of the Lithuanian Tatars was forgotten by XVI and XVII th century and its place were taken by the Slavic languages commonly used in the area. Even though Tatars of Lithuania forgot their native tongue they did not forget their Muslim identity and felt the necessity to translate the texts connected to the Islam in order to meet their religious needs. Hence it caused Tatar manuscript tradition, consisted of Islamic texts written in Arabic letters, to emerge.

The manuscripts of Lithuanian Tatars are divided into these types known as Kitab, Tafsir, Hamail and Tejvid. The manuscripts of Kitabs and Hamails, especially, are very important as manuscripts concerning the Turkish language. Because in these manuscripts of religious texts in Arabic, prayers, intentions and some religious stories written in Turkish are taking place. One of the religious texts written in Turkish in the Kitab type of manuscripts of Lithuanian Tatars is Mirajname. Since XIVth century numerous examples of Mirajname have occurred in Turkish literature, however its appearance in the manuscripts of Lithuanian Tatars is a curious case. The texts of Mirajname occurring in Kitab type of manuscripts also have translations to Slavic languages under every line.

In this paper we are aiming to study the linguistic features of the Turkish text of Mirajname found in the Kitab type of manuscripts of Lithuanian Tatars and compare its text to the texts of Mirajname written in Old Anatolian Turkish.

Key words: Lithuanian Tatars, Manuscripts, Mirajname, Linguistic Features, Morphology.

İslâmiyet'in kabulünden sonraki Türk edebiyatında miraç konusu birçok eserde işlenen bir tema hâline gelmiştir. Klasik Türk Edebiyatı'nda ve Türk Halk Edebiyatı'nda birçok şair ve yazar miraç konusuna yazdıkları eserlerde yer vermiştir. Bu konu, bazı şairlerin eserlerinde kı-

sa bir şekilde anlatıldığı gibi, sadece miraç konusunu işleyen müstakil eserler de yazılmıştır. Hz. Muhammed'in miraç mucizesini anlatan kısa şiirlere *miraciye*, ayrıntılı olarak anlatan şiirlere ise *miraçnâme* adı verilmektedir. Miraciyeler bazı şairlerin yazmış oldukları *divanların* içinde ya da *siret*, *mevlid*, *hilye*, *mesnevi* ve *mucizatname* türündeki eserlerin içinde yer alan kısa bir bölüm olarak karşımıza çıkmaktadır. Miraçnâmeler ise, miraç konusunu çok geniş ve ayrıntılı bir şekilde anlatan manzuma ya da mensur eserlerdir. Bu şiirler genellikle *mesnevî* veya *kaside* nazım şekilleriyle yazılmışlardır. Ancak nesir şeklinde yazılan miraçnâmeler de vardır.¹

Anadolu sahası dışında kalan Türk edebiyatında miraç konusunda yazılan ilk eser 12. yüzyılda Kul Süleyman adlı bir şair tarafından yazıldığı tahmin edilen miraçnâmedir. Bu eser, hece vezniyle yazılmış ve Orta Asya Türkçesi dil özelliklerini göstermektedir.² Anadolu sahası dışında yazılan bir diğer miraçnâme ise 14-15. yüzyıllarda yazıldığı tahmin edilen Uygur harfli mensur miraçnâmedir. Bu eser, Abel Pavet de Courteille tarafından Arap harflerine çevrilerek, Fransızca tercümesiyle birlikte yayınlanmıştır.³

Anadolu sahasında da 14. yüzyıldan 20. yüzyıla kadar miraç konusyla ilgili yazılmış birçok eser bulunmaktadır. Genellikle telif olan bu eserler, farklı konulardaki şiir kitaplarının içinde küçük bir bölüm olarak yer alan miraciyeler ya da sadece miraç konusunu anlatan hacimli miraçnâmelerdir.

Miraçnâme metni, Litvanya Tatarlarına ait el yazmalarından sadece *Kitab* türünün içinde yer almaktadır. Bugüne kadar tespit edilebilmiş 181 el yazmasından 27'si *Kitab* türündedir.⁴ Dinî içerikli yazmalar olan bu 27 *Kitab*'dan 10'unda miraçnâme bulunmaktadır. İçinde miraçnâme bulunan bu 10 yazmadan 5'inde Türkçe miraçnâme metni, Slav dillerine satır altı çevirileriyle birlikte yer almaktadır. Diğer yazmalarda ise miraçnâmenin yalnızca Slav dillerine yapılmış çevirisi bulunmaktadır. Türkçe miraçnâmenin yer aldığı *Kitab* türündeki yazmalar şunlardır:

1) İvan Luckeviç Kitabı (İL): XVIII. yüzyılın başlarına ait olan bu yazma, Litvanya Bilimler Akademisi Kütüphanesi'nde bulunmaktadır (F 21-814).⁵ Miraçnâme metni, bu kitabın 107b-135a sayfaları arasında bulunmaktadır. 494 beyitten oluşan bu nüshanın son kısmı eksiktir.

¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Metin Akar, *Türk Edebiyatında Manzum Mi'râc-nâmeler*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, s. 7-61, Ankara 1987.

² Metin Akar, *a.g.e.*, s. 96-99.

³ Abel Pavet de Courteille, *Mi'radj-nameh (Resul Aleyhisselamın Mi'racka Barganı)*, Paris 1882.

⁴ Galina Mişkiniene, "Litvanya Tatarlarına Ait El Yazmalarında Bulunan Miraçnâme", *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi (HÜTAD)*, (14), s. 227, Bahar 2011.

⁵ Galina Mişkiniene - Sigita Namaviçute - Yekaterina Pokrovskaya, *Katalog Arabskoalfavitnih Rukopisey Litovskih Tatar*, s. 39, Vilnius 2005.

2) Londra Kitabı (LK): XIX. yüzyılın ortalarında yazıldığı tahmin edilen bu eser Londra, Britis Library'de bulunmaktadır (OR. 13.020).⁶ Miraçnâme metni, bu yazmanın 87a-102b sayfaları arasında yer almaktadır. Diğer miraçnâme nüshaları gibi nazım şeklinde başlayan yazmada ilk sayfadan itibaren nazım düzeni bozulmakta ve 89b'den itibaren eserin görüntüsü tamamen düzyazıya dönmeindedir. Eserdeki nazım düzeninin korunamamış olması ve Türkçe kelimelerin satır sonlarında rasgele bir şekilde kelimenin orta yerinden bölünmesi gibi sebepleri göz önünde bulundurduğumuzda müellifin Türkçeyi bilmediğini tahmin edebiliriz. Eserdeki nazım düzeni bozulduğu için bu nüshanın beyit sayısını vermek mümkün değildir.

3) İbrahim Haseneviç Kitabı (İH): XIX. yüzyılın ilk yarısına (1832) ait olan bu yazma Beyaz Rusya Millet Kütüphanesi'nde bulunmaktadır (11 Pk 438MT9).⁷ Miraçnâme metni, bu yazmanın 94-119 sayfaları arasında bulunmakta ve 509 beyitten oluşmaktadır.

4) Abraham Koricki Kitabı (AK): XIX. yüzyılın ortalarında yazılmış olan bu eser Vilnius Üniversitesi Kütüphanesi'nde bulunmaktadır (F3-391).⁸ Miraçnâme, bu kitabın 249-305 sayfaları arasında bulunmaktadır. İ. Luckeviç Kitabı'ndaki miraçnâme ile benzerlikleri çok fazla olan bu miraçnâme nüshası, 508 beyitten oluşmaktadır. Diğer nüshalarda bulunan bir beyit bu nüshada eksiktir.

5) Abraham Hasaneviç Kitabı (AH): XIX. yüzyılın ikinci yarısına (1861) ait olan bu yazma, Beyaz Rusya Millet Kütüphanesi'nde bulunmaktadır (11Rk 1000).⁹ Miraçnâme, bu eserin 84a-106b sayfaları arasında yer almaktadır. 509 beyitten oluşan bu nüsha, İ. Hasaneviç Kitabı'nda bulunan miraçnâme nüshası ile hemen hemen aynıdır. Her iki nüshada Türkçe kelimeler bakımından yapılmış olan hatalar birçok yerde aynıdır.

Bu nüshalar içinde en eski olanı ve Eski Türkiye Türkçesiyle yazılmış olan miraçnâmelere dil ve imla özellikleri bakımından en çok benzeyeni İ. Luckeviç Kitabı'nda bulunan miraçnâmedir. A. Koricki Kitabı'nda bulunan miraçnâme, İ. Luckeviç Kitabı'ndaki miraçnâmeye daha yakındır. A. Hasaneviç Kitabı'ndaki miraçnâme ise İ. Hasaneviç Kitabı'ndaki miraçnâmeye daha yakındır. Londra Kitabı'ndaki miraçnâme ise diğer nüshalara göre biraz daha farklıdır.

Beş nüshasını karşılaştırarak incelediğimiz mesnevi biçimindeki miraçnâmenin içeriği kısaca şöyledir. Diğer mesnevilerde olduğu gibi Allah'a övgü ile başlar. Şair, daha sonra Hz. Muhammed'in miracını anlatmaya başlar ve kaynak olarak da İbn-i Abbas rivayetini esas aldığını an-

⁶ Shirin Akiner, *Religious Language of a Belarusian Tatar Kitab*, s. 81, Wiesbaden 2009.

⁷ G. Mişkiniene, *a.g.e.*, s. 228.

⁸ Mişkiniene, Namaviçute, Pokrovskaya, *a.g.e.*, s. 55-58.

⁹ G. Mişkiniene, *a.g.e.*, s. 228.

latır. Daha sonra Hz. Muhammed'in Cebrâ'îl ile buluşması ve Cebrâ'îl'in ona miracı müjdelemesi anlatılır. Hz. Muhammed'in bu yolculuk sırasında kullandığı vasıta olan *Burak* ayrıntılı bir şekilde tasvir edilmiştir. Miraçnâme'de ilgi çekici tasvir ve motifler yer almaktadır. Birden yediye kadar olan gök katlarının isimleri ve yaratıldıkları maddeler sırasıyla anlatılmıştır.

Hz. Muhammed'in Allah ile görüşmesi ayrıntılı bir şekilde tasvir edilmiştir. Cennet, cehennem, huri, melekler, tuba ağacı, selsebil ırmağı, deniz v.b varlıkların tasvirleri uzun uzun anlatılmıştır. Eserin son kısmında Hz. Muhammed'in tekrar Mekke'ye dönüşü ve bu olayı dört halifeye anlatması ve onların bunu tasdik etmesi anlatılır. En sonunda şair, bu miraç hadisesini Müslüman olanların kabul etmesi gerektiğini ve bu eserin kim tarafından yazıldığını söyler.

Doğu Avrupa'daki miraçnâmeleri de içeren el yazmaları ile ilgili çalışmaların geçmişi, 1815'lere kadar gider. İlk çalışmalar A. Boldyrev, J. Stankeviç, M. Taureva, V. Lastouski, V. Volskij, J. Szyrkiewicz, M. Aleksandrowicz, S. Kryczysnski gibi isimler tarafından yapılmıştır.¹⁰ Son dönemlerde ise P. Borawski, A. Dubinski, V. P. Demidchik, M. Dziekan, A. Drozd, T. Majda, Ş. Akiner ve G. Miskiniene gibi isimlerin çalışmaları öne çıkmaktadır. Türkiye'de ise bu konularda yapılan yayınlar çok azdır. Bunlar da A. Dubinski¹¹ ve G. Mişkiniene'nin¹² bildiri ve makalelerinden ibarettir.

Bu çalışmada, Litvanya-Polonya-Beyaz Rusya Tatarlarına ait el yazmalarında yer alan Türkçe metinlerden Miraçnâme metninin dil özelliklerinden örnekler vermeyi amaçlıyoruz. Miraçnâmenin dil özelliklerini bütünüyle ortaya koymak çok geniş ve kapsamlı bir çalışma olacaktır, bu makalenin sınırları içerisinde sadece belli başlı morfolojik özellikleri göstermeye çalışacağız.

Şekil Bilgisi, İsim Çekimi

Çokluk Ekleri:

Miraçnâme'de çokluk ekleri +1Ar'dır: *enbiyâlar*, *'azâblar*, *kişiler*, *ferişteler* vb.

İyelik Ekleri: İncelediğimiz Miraçnâme metninde kullanılan iyelik ekleri, Eski Türkiye Türkçesinde kullanılan iyelik ekleri ile paraleldir.

Birinci Şahıs İyelik Ekleri: İncelediğimiz eserde birinci teklik şahıs iyelik eki genellikle +(Um), çokluk birinci şahıs iyelik eki ise +(U)mUz şeklindedir. Birinci şahıs iyelik eklerinin genellikle yuvarlak ünlülü olması

¹⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz. G. Mişkiniene, *a.g.e.*, s. 228-229.

¹¹ Aleksander Dubinski, "Polonya-Litvanya Tatarlarının Yazılı Metinlerde Kullandıkları Türkçe", *Uluslararası Türk Dili Kongresi 1988*, TDK Yayınları, s. 265-294, Ankara 1996.

¹² Galina Mişkiniene, "Litvanya Tatarlarına Ait El Yazmalarında Bulunan Miraçnâme", *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi (HÜTAD)*, s. 225-239, Bahar (14), 2011.

Eski Türkiye Türkçesi özelliğidir. Örnek: ‘aql+um (İL, AK 237), cān+um (108), ten+üm (İL, AK 195), meñz+üm (İL, AK 299), sultān+umuz (İL, AK 184), cān+umuz (İL, Ak, 184), kimū+müz (İL, AK 113), üst+ümüz (31) vb. Ancak teklik birinci şahıs iyelik eklerinin yardımcı ünlüsünün düz olduğu örnekler de vardır: sūnükler+im (İL, AK 136), meñz+im (236), gözler+im (412), kullar+ım (428).

İkinci Şahıs İyelik Ekleri: İkinci teklik şahıs iyelik eki +(U)ñ, ikinci çokluk şahıs iyelik eki ise +(U)ñUz şeklindedir. Örnekler: cān+uñ (42), ‘aql+uñ (72), ümmet+üñ (90), kısmet+üñ (125), gönlü+ñiz (393), tañrı+ñuz (105). Ancak bazı örneklerde ekin nazal n’siz şekillerine de rastlanmıştır: gūr+inizde “mezarınızda” (390), tañrı+nuz (AK, 105).

Üçüncü Şahıs İyelik Ekleri: İncelediğimiz eserde üçüncü şahısların iyelik ekleri +(s)I ve +lArI şeklindedir. Örnekler: nūr+ı (118), dost+ı (174), cümle+si (214), kamu+sı (256), yaru+sı (157), ad+ları (206), ton+ları (272), iç+leri (277), zikir+leri (352).

Hâl Ekleri: İncelediğimiz eserde kullanılan hâl ekleri, Eski Türkiye Türkçesi için standart kabul edilen eklere büyük ölçüde uyum gösterir. Bununla beraber, bazı eklerin eski ve yeni şekillerinin farklı nüshalarda kullanıldığı görülmektedir.

İlgi Hâli (Genitive): Bu hâl için kullanılan ek, Eski Türkiye Türkçesinde +(n)Uñ şeklinde ve yuvarlak ünlülüdür. İncelediğimiz miraçnâme nüshalarında bu şekil kullanılmakla beraber bazı nüshalarda ekin sonundaki nazal n (ñ) sesinin nun harfi ile yazıldığı görülmüştür: çalab+un (İH, AH 159) < çalab+uñ (İL, AK, 159), ma’rifet-ün (AK, İH, AH 7) < ma’rifet-üñ (İL 7), oğlanları+nuñ (151), tamu+nuñ (248) vb. Bazı örneklerde ise ilgi hâli ekinin düz ünlülü şekillerine rastlanır: mustafā+nuñ (AK, İH, AH 8, LK 7) < mustafā+nuñ (İL 8). Bazı örneklerde ilgi hâli ekinin ünsüzle biten isimlere de +nİñ şeklinde eklenmesi ilgi çekicidir: kim+nüñ (210), bular+nuñ (290), allāh+nuñ (411) vb. Bu şekil, Eski Türkiye Türkçesi özelliği değildir.

İlgi hâli eki, Eski Türkiye Türkçesi’nde birinci teklik şahıs zamirlerinden sonra +Um şeklindedir. İncelediğimiz metinlerde genellikle bu kurala uyulmakla beraber bazı nüshalarda, Eski Türkçede olduğu gibi +İñ şeklinde kullanılmış örnekler de vardır. Örnekler: ben+üm (İL, AK, İH, AH 323). Bir yerde benüñ (İH, AH 199), bir yerde de menüñ (LK 37) şekline rastlanmıştır. Diğer şahısların ilgi hâli çekimi şöyledir: seniñ, anıñ.

Belirtme Hâli (Accusative): Belirtme hâli eki +(y)I şeklinde ve her zaman düz ünlülüdür: ton+ı (İL, AK 50), söz+i (İL, AK 10), tamu+yı (İL, AK 298), kapu+yı (İL, AK, İH 141) vb. kapu ve tamu isimlerinin belirtme hâli eki bazı nüshalarda hemze harfi (◌) ile yazılmıştır: kapu+’ı (İH, AH 142), tamu+’ı (İH, AH 298). Türkçe kelime ve eklerin yazımında kullanılmayan

hemze harfinin bu metinlerde Türkçe kelime ve eklerde kullanılmış olması ilgi çekici bir özelliktir.

Eski Türkçeden itibaren iyelik eklerinden sonra kullanılan +n belirtme hâli eki, Miraçnâme’de üçüncü şahıs iyelik eklerinden sonra kullanılmıştır: *kapusu+n* (İL, AK 124), *adları+n* (383), *namâzı+n* (12) vb.

Şahıs zamirlerinin belirtme hâline göre çekimi ise şöyledir: *beni, seni, anı, bizi, sizi, anları*.

Yönelme Hâli (Dative): Miraçnâme’de yönelme hâli eki, Eski Türkiye Türkçesinde olduğu gibi +(y)A şeklindedir. *taş+a* (İL, AK 21), *kamumuz+a* (37), *gözüm+e* (52), *uyku+ya* (18), *kamu+ya* (150), *karşu+ya* (İL, AK 117), *nebi+ye* (240), *şubbe+ye* (İL, AK 494) vb.

Şahıs zamirlerinin yönelme hâli eki almış şekilleri, Eski Türkiye Türkçesinde olduğu gibidir: *baña, saña, aña, bize, size, anlara, onlara*. Teklik 1. ve 2. şahıs zamirlerinin nazal n’siz şekillerinin de kullanılmış olması ilgi çekicidir: *bana* (İH, AH 143), *sana* (İH, AH 39).

Bulunma Hâli (Locative): Bulunma hâli eki +DA şeklindedir. Örnek: *dünyâ+da* (273), *söz+de* (İL, AK 480), *gök+de* (492), *aramız+da* (410), *elin+de* (53), *üstin+de* (190), *gök+te* (309) vb. Zamirlerinin bulunma hâli çekiminde Eski Türkiye Türkçesine göre bir farklılık yoktur: *bunda* (116), *anda* (117).

Ayrılma Hâli (Ablative): Miraçnâme’de ayrılma hâli eki, Eski Türkiye Türkçesinde olduğu gibi +DAn şeklindedir. Örnekler: *nür+dan* (341), *kapu+dan* (İL, AK 147), *od+dan* (157), *gök+den* (494), *kullarım+dan* (428), *solın+dan* (301), *kulaqların+dan* (281) vb. Bir beyitte ekin dar ünlülü şekli olan +DIn kullanılmıştır. Bu şekil, bir Eski Türkçe ve Doğu Türkçesi özelliğidir. *salavâtımız+dın* (İL, AK, 356).

Şahıs zamirlerinin ayrılma hâli çekimi için bulabildiğimiz örnekler şunlardır: *benden* (İL, AK 320), *senden* (418), *andan* (483), *anlardan* (438).

Eşitlik Hâli (Equative): İncelediğimiz metinde eşitlik hâli eki +CA şeklinde kullanılmıştır.

dünyâ+ça (346), *sağışın+ça* (231), *bunça* (269). Bir beyitte ise +lAyIn eki bu fonksiyonda kullanılmıştır: ‘*osmân+layın* “Osman gibi” (AK, İH, AH 507).

Vasıta Hâli (Instrumental): Miraçnâme’de arkaik vasıta hâli eki +In, bir örnekte tespit edilebilmiştir: *bir gez+in* “bir kez” (63). İle edatı eklenerek vasıta hâli fonksiyonunda kullanılmaktadır. Örnek: *emri+le* (172), *elüm+ile* (216), *sıdk+ıla* (505) vb.

İsim çekimi bağlamında yapmış olduğumuz bu kısa incelemenin yanında, imlâ ve anlamla ilgili problemlerle kelimelelere de bazı örnekler vermek istiyoruz.

İmlâ İle İlgili Problemler

paratdı (AK, 3) < *yaratdı* (İL, LK, İH, AH 3). Bu örnekte *ya* (ﻱ) harfine fazladan bir nokta daha ilave edilerek kelime *pe* (ﭘ) harfi ile yazılmıştır.

soğar (İH, AH 5) < *toğar* (İL, AK, LK 5). Bu örnekte *tı* (ﺕ) harfi yanlışlıkla *sad* (ﺹ) harfi ile yazılmıştır.

yatar (İH, AH 5) < *batar* (İL, AK, LK 5). Bu örnekte de *ba* (ﺏ) harfine bir nokta fazladan konulunca kelime *ya* (ﻱ) harfi ile başlamıştır.

Yanlış Yazılan Kelimelere Örnekler:

dıklağıl zönüm (İH, AH 18) < *diñleğil sözüüm* “sözümü dinle” (İL, AK, LK) bu zikr-ile uyķuya vardı gözüm / ibnü ‘abbās *dıklağıl* uşbu *zönüm* (İH, AH 18)

bu fikr-ile uyķuya vardı gözüm / ibnü ‘abbās *diñleğil* uşbu *sözüm* (İL, AK 18)

nebüm-ile (İH 45) < *benüm-ile* (İL, AK, AH 45)

dünyā toñı gerekmez seniñ ile / buyruğ ver calasun *nebüm-ile* (İH 45)

dünyā toñı gerekmez seniñ ile / buyruğı var çalabuñ *benüm-ile* (İL, AK, AH 45)

mekā’ıl (İL, AK, İH, AH 148, LK 99) < *melā’ik* (İÜ 147). İncelediğimiz 5 nüshada da *mekā’ıl* şeklinde yazılmış olan bu kelimenin doğrusu, anlamı göz önünde bulundurduğumuzda *melā’ik* olmalıdır. Nitekim, Eski Türkiye Türkçesi dönemine ait bir Miraçnâme’nin İstanbul Üniversitesi nüshasında *melā’ik* şeklinde yazılmıştır.¹³

anda gördüm bir *mekā’ıl* oturur / yedi yüz biñ ferişte karşı durur (İL, AK, LK, İH, AH)

anda gördüm bir *melā’ik* oturur / yedi yüz biñ ferişte karşı durur (İÜ 147)

belürem (İH, AH 215) < *ķıluram* “yaparım” (İL, AK 215)

sañra cānların ben aluram / haķ ne kimen buyurdısa anı *belürem* (İH 215)

sañra cānların ben aluram / haķ ne kin buyurdıs anı *belürem* (AH 215)

soñra cānların ben aluram / haķ ne kim buyurdısa anı *ķıluram* (İL, AK 215)

Anlam İle İlgili Problemler

melek (İH, AH 4) < *felek* (İL, AK, LK 4). Doğrusu *felek* olmalı.

geteş (İH, AH 4) < *güneş* (İL, AK, LK 4)

yasruk (İH, AH 5) < *buyruk* (İL, AK, LK 5)

‘uyar (LK 7), ‘uya (AK 8), ‘āyār (İH, AH 8) < *uyar* (İL 8). Türkçe bir fiil olan *uyar*- fiili İ. Luckeviç kitabında doğru yazılmış, diğer nüshalarda ise

¹³ Hayati Develi, “Eski Türkiye Türkçesi Devresine Ait Manzum Bir Miraçnâme”, *İÜEF Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, C. XXVIII, s. 81-228, 1988.

yanlış yazılmıştır. Türkçede *ayın* sesi olmadığından bu sesi gösteren harf (ع) Türkçe kelimelerin yazımında kullanılmaz. İncelediğimiz Miraçnâme metinlerinden dördünde (AK, LK, İH, AH) bu fiil *ayın* harfi ile yazılmış, İL kitabında ise doğru olarak *elif* ve *vav* harfleri ile yazılmıştır.

kılgıl pazağ (AK 8) < *kılgıl yarağ* (İL, LK 8); *fiğil yurağ* (İH, AH 8). Eski Türkiye Türkçesi'nde "hazırlanmak" anlamına gelen *yarağ kıl-* fiili İL ve LK nüshalarında doğru yazılmış, diğer nüshalarda ise ne anlama geldiği anlaşılamadığından yanlış yazılmıştır.

İncelemesini yaptığımız miraçnâmede halk diliyle söylenmiş bazı kelimelerin bulunması, İslâm dini ile birlikte Arapça ve Farsçadan Türkçeye geçen dinle ilgili kelimelerin yanında bunların Türkçe karşılıklarının da bolca kullanılmış olması (örneğin *Tanrı*, *uçmak*, *tamu* vb.) ve Eski Türkiye Türkçesi için arkaik sayılabilecek bazı kelime ve eklerin kullanılması eseri gramer özellikleri bakımından ilgi çekici kılmaktadır. Örneğin emir 2. teklik şahıs için kullanılan *-Gıl* eki eserde sık sık karşımıza çıkmaktadır: *kılgıl*, *dutgıl*, *dınlagıl*, *virgıl*, *yarlıkagıl* vb. Ayrıca, *allâh-nuñ*, *dîñiz-nuñ*, *kasır-nuñ* örneklerinde gördüğümüz gibi, ilgi hâli ekinin bazı kelimelerde ünsüzlerden sonra da *-nñ* şeklinde kullanıldığı görülmektedir. *Kanı*, *bizemek*, *yayak*, *süçi*, *yalangaç*, *yalançak*, *ulalmak*, *uçmak*, *tamu*, *yigrek*, *sağışınça*, *süñük*, *meñiz* gibi kelimelerin bulunması, eseri dil özellikleri açısından önemli kılmaktadır.

Sonuç

Litvanya Tatarlarına ait el yazmalarında yer alan Türkçe miraçname metinlerini karşılaştırmalı olarak incelediğimizde ulaştığımız bazı sonuçlar şöyledir.

Türkçe miraçnâme metni yalnızca *kitab* türünün içinde yer almaktadır. Bugüne kadar ele geçmiş ve katalogları çıkarılmış *kitablardan* beşinde Türkçe miraçnâme yer almaktadır. Bunlardan en eski ve orijinale en yakın olan miraçnâme metninin İ. Luckeviç kitabında yer alan miraçnâme olduğunu düşünüyoruz.

Bu miraçnâme metinleri, Anadolu sahasında yazılmış Eski Türkiye Türkçesi dönemine ait bir miraçnâme esas alınarak yazıya geçirilmeye başlanmış olmalıdır. Zaman içerisinde konuşma dillerini ve Türkçeyi unutmaya başlayan müelliflerce yazılmaya devam edilen miraçnâmelerde ilginç değişiklikler yer almaya başlamıştır. Metinler, bir yandan Türkçenin arkaik şekil bilgisi özelliklerini korurken diğer yandan yerel ağız özellikleri de metinlere bulaşmaya başlamıştır. 19. yüzyılda yazılmış olan eldeki bu miraçnâmelerin yazarlarının Türkçeyi ve Türkçenin gramer özelliklerini çok iyi bilmediklerini tahmin ediyoruz. Özellikle Londra Kitabı'ndaki Türkçe miraçnâme metninin nazım şekli tamamen bozulmuştur. Bir başka ihtimal de bu miraçnâme metinlerinin ezberlenerek geç dönemlere kadar ulaşma ihtimalidir. Türk ve Slav dilleri uzmanları tara-

findan ortaklaşa yapılacak daha ayrıntılı bir çalışmada çok daha ilgi çekici ve kesin sonuçlara ulaşabileceğini düşünüyoruz.

Eski Türkiye Türkçesi ile telif edilmiş bir eserin Litvanya, Polonya ve Beyaz Rusya coğrafyalarında yazılmış el yazmalarının içinde yer alması, Türkçenin dini metinler vasıtasıyla bilinenden çok daha geniş bir coğrafyada etkili olduğunu göstermesi açısından önemlidir.

Kaynaklar

Abel Pavet de Courteille, *Mi'radj-nameh (Resul Aleyhisselamın Mi'racıka Barganı)*, Paris 1882.

Akar, Metin, *Türk Edebiyatında Manzum Mi'râc-nâmeler*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1987.

Akiner, Shirin, *Religious Language of a Belarusian Tatar Kitab*, Wiesbaden 2009.

Develi, Hayati, "Eski Türkiye Türkçesi Devresine Ait Manzum Bir Miracnâme", *İÜEF Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, C. XXVIII, İstanbul 1988.

Dubinski, Aleksander, "Polonya-Litvanya Tatarlarının Yazılı Metinlerde Kullandıkları Türkçe", *Uluslararası Türk Dili Kongresi 1988*, TDK Yayınları, Ankara 1996.

Mişkiniene, Galina, "Litvanya Tatarlarına Ait El Yazmalarında Bulunan Miraçnâme", *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi (HÜTAD)*, (14), Bahar 2011.

Mişkiniene, Galina ve diğerleri, *Katalog Arabskoalfavitnuh Rukopisey Litovskih Tatar*, Vilnius 2005.